

ЛІТЕРАТУРА

1. Святогор О. "Соціалістичний" анахронізм у законі. Яке ставлення до цивільного права – така і нормотворчість // Закон і бізнес. –2002. -№ 25-26. -С.1, 43.

2. Красицька Л.В. Проблеми сучасної цивілістики // Проблеми цивільного права та цивільного процесу на сучасному етапі розвитку законодавства: Матеріали міжвуз. наук. конф.; 5 квітня 2002 р. –Донецьк: ДІВС, 2002. -С.3-7.

3. Поленина С.В., Сильченко Н.В. Научные основы типологии нормативно-правовых актов в СССР. -М.: Наука, 1987. –150 с.

4. Горшенин К.П. Кодификация законодательства о труде. Теоретические вопросы. -М.: Юрид. лит., 1967. – 224 с.

5. Систематизация законодательства в Российской Федерации /Под ред. А.С. Пиголкина. -СПб.: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 2003. –382 с.

6. Мицкевич А.В. Акты высших органов Советского государства. Юридическая природа нормативных актов высших органов государственной власти и управления СССР. -М.: Юрид. лит., 1967. –175 с.

7. Поленина С.В. Взаимодействие системы права и системы законодательства в современной России // Госу-

дарство и право. -1999. -№ 9. -С.5-12.

8. Актуальные проблемы земельного и экологического права (Материалы научно-практической конференции) // Государство и право. -1995. -№ 12. -С.136.

9. Вінник О. Системний підхід до розв'язання проблем гармонізації публічних і приватних інтересів у господарській діяльності // Юридичний вісник України. –2003. -№ 1. –С.37-45.

10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну "законодавство" // Офіційний вісник України. –1998. -№ 32. –Ст.1209.

11. Фарбер И.Е., Ржевский В.А. Вопросы теории советского конституционного права. –Саратов: Приволж. кн. изд-во, 1967. –319 с.

12. Тихомиров Ю.А. Административное право и процесс. - М.: Издание г-на Тихомирова М.Ю., 2001. –319 с.

13. Бриксон В.В. О юридической силе кодифицированных законов // Журнал российского права. –2003. -№ 8. –С.36-44.

Надійшла до редколегії 23.03.2004

КОСИНОВ С.А. О МЕСТЕ ГРАЖДАНСКОГО КОДЕКСА УКРАИНЫ В СИСТЕМЕ ГРАЖДАНСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

Рассмотрены проблемы, связанные с определением места и роли кодифицированных актов, в частности, Гражданского кодекса Украины в иерархической структуре гражданского законодательства.

***

KOSINOV S.A. ABOUT THE PLACE OF THE CIVIL CODE OF UKRAINE IN SYSTEM OF THE CIVIL LEGISLATION

The problems connected to definition of a place and a role of acts code, in particular, of the Civil code of Ukraine in hierarchical structure of the civil legislation are considered.

О.В. КУЗНИЧЕНКО

канд. юрид. наук

Національний університет внутрішніх справ

УДК 349.2:347.9(477)

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ ТРУДОВОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Обґрунтовуються пропозиції по виділенню трудового процесуального права в самостійну галузь права.

Подальший розвиток суспільних відносин і ефективність їх правового регулювання в умовах ринкової еконо-

міки потребують проведення відповідної правової реформи. Правова система України повинна повною мірою від-

повідати новим умовам життя суспільства, надійно забезпечувати захист прав, свобод і інтересів людини та інших суб'єктів суспільних відносин. Треба мати на увазі, що наявність розвинутої нормативної бази є важливою передумовою побудови в Україні правової держави. Тому, на порядок денний стає актуальним питання формування правового процесуального права.

На даний час питання, пов'язані з існуванням трудового процесуального права, висвітлені в працях В.С. Венедиктова, О.І. Процевського, Г.І. Чанишевої, П.А. Буценка, С.А. Голощапова, О.В. Іванова, І.Я. Кісельова, Л.О. Ніколаєвої, О.В. Смірнова та ін. Однак, єдиної думки в сучасній науці трудового права по зазначеній проблемі не існує.

Метою даної роботи є обґрунтування вже існуючих пропозицій та нових чинників по виділенню трудового процесуального права в самостійну галузь права в інтересах удосконалення теорії та практики вирішення трудових спорів в Україні.

Концепція правової реформи в Україні повинна передбачати реформування всіх галузей права, а перш за все трудового права, яке є однією з найважливіших ланок правової системи України, і повинно найбільшою мірою забезпечувати соціально-правовий захист людини в сфері праці. На думку В.С. Венедиктова, "діюче національне трудове законодавство в умовах ринкових перетворень характеризується безсистемністю, нестабільністю, дублюванням окремих норм, наявністю суперечностей та великою кількістю відсильних норм, а також незабезпеченістю економічним і фінансовим підтриманням й механізмом реалізації окремих норм трудового права" [1, с.7].

Сьогодні такий хаос і свавілля панують не тому, що такий вже поганий КЗпП України. Його головний недолік у тому, що немає механізму реалізації трудових прав. Зараз треба створювати реальні механізми реалізації трудових прав - розробити і прийняти Трудовий процесуальний кодекс. Сьогодні ж робота в галузі захисту трудових прав ведеться на основі Цивільного процесуального кодексу.

В той же час, визнаючи самостійне існування процесуального права (цивільно-процесуального, арбітражно-процесуального, адміністративно-процесуального, кримінально-процесуального), не можна одночасно не помітити численних процедурних та процесуальних (нематеріальних) норм в інших галузях права і, зокрема, у трудовому. Оскільки з розвитком і удосконаленням процесуальних норм зв'язано в тому чи іншому ступені зміцнення законності і правопорядку, підвищення ефективності діяльності суб'єктів даної галузі, остільки представляється актуальним наукове дослідження природи нематеріальних норм взагалі і стосовно до трудового права особливо. Це диктується потребами не тільки теорії, але, насамперед самою практикою.

Трудове право це, перш за все, матеріальна галузь права, яка повинна мати на сьогодні своє реальне забезпечення. Але, на думку С.С. Алексєєва, не кожній галузі матеріального права відповідає особлива процедурна галузь [2]. З цим положенням варто погодитися, але лише частково.

Ще у свій час К. Маркс писав про те, що «...матеріальне право ...имеет свои необходимые, присущие ему процессуальные формы. ...Один и тот же дух должен одушевлять судебный процесс и законы, потому что процесс есть только форма жизни закона, итак, проявление его внутренней жизни» [3, с.158]. Цієї ж думки притримуються І.А. Галаган та А.П. Глебов, В.С. Основін та інші, які переконані, що в будь-якій матеріально-правовій галузі є процесуальні утворення (інститути) чи навіть процесуальні норми, що, будучи вкрапленими в зміст матеріально-правових інститутів, однак виконують важливі функції процедурного забезпечення реалізації останніх [4, с.46]. У свою чергу, В.М. Горшенев і П.С. Дружків вважають, що кожній галузі матеріального права властиві або самостійна галузь, або підгалузь процесуального права [5, с.18]. Отже, останнім часом законодавець в сфері трудового права і прагне до того, щоб реалізація кожної матеріальної норми трудового права була поміщена в суворі процедурні форми, які б забезпечили достатній захист трудових прав працівників від можливих порушень з боку роботодавців. Саме збільшення кількості порушень трудового законодавства призвело до різкого росту числа трудових спорів, які розглядаються судами загальної юрисдикції.

Значна кількість порушень норм трудового законодавства в даний час також обумовлена економічними причинами. Основні ж його лиха зв'язані з відсутністю механізмів для реалізації норм, що містяться в ньому, а також спеціального нормативного кодифікованого акта. Більшість з них мають корені в недосконалості правової регламентації трудових відносин. Правові причини порушень трудового законодавства приховані й у змісті матеріальних норм. В ідеалі будь-яка матеріальна норма трудового права має потребу в процесуальних формах опосередкування для того, щоб бути ефективним регулятором відповідних суспільних відносин. Будь-яка норма трудового права повинна бути підключена до такого правового регулювання процедурно-процесуальним розпорядженням, яке б давало можливість працівнику реально захистити свої трудові права, інакше вона стає декларативною. У діючому КЗпП України можна знайти багато матеріальних норм такого характеру.

Найбільш масовий характер серед порушень мають наступні: недотримання норм по оплаті праці; відшкодуванню шкоди, заподіяної працівникам; по трудових договорах, прийому і звільненню; дотриманню режимів робочого часу і часу відпочинку; по дотриманню умов праці жінок і молоді; трудовій дисципліні; укладенню і виконанню колективних договорів. Часто порушується процедурна норма, яка закріплена в ч.3 ст.24 КЗпП України, про оформлення прийому на роботу наказом (розпорядженням) з оголошенням працівнику під розписку. Часом і відсутність санкцій сприяє тому ж.

Тому, на сьогодні стає актуальною проблема теоретичного дослідження цих ситуацій, розробки для законодавця і практики відповідних рекомендацій із метою підвищення ефективності розгляду трудових спорів в Україні.

В той же час, ці проблеми особливо актуальними в зв'язку з тим, що в системі права без особливих наукових підстав з'являються такі галузі, як підприємницьке, морське, земельне, податкове, банківське, інформаційне право та ін. за аналогією з правом окремих закордонних країн. На законодавчому рівні визнана наявність арбітражного процесу. Фахівцями в галузі адміністративного права активно ведеться розробка Адміністративно-процесуального кодексу, влаштовується існування адміністративно-процесуального права [6]. В свою чергу, питання про трудове процесуальне право обговорювалося як в загальній теорії права [2; 4; 5], так і в науці трудового права [7-9], де були висловлені і обґрунтовані різні точки зору.

Отже, дослідження цих питань дозволяє казати про можливість в майбутньому виділення трудового процесуального права в самостійну галузь права.

В даний час вже існує відповідний комплексний інститут, який за цілим рядом певних ознак переріс свої рамки. Ідея про існування процесуальних механізмів в "непроцесуальних" галузях була сприйнята науковцями трудового права по-різному. Починаючи з 80-років питання про існування трудового процесуального права (трудоного процесу) обговорювалося багатьма вченими, які вже давно стверджують про необхідність репланувати трудовий процес, який не чекає нормативного визначення в формі самостійної галузі права, а працює вже сьогодні. Їх дискусії були зведені здебільшого до питання про межі трудового процесу. Таким чином, трудовий процес тлумачили у "вузькому" і в "широкому" розумінні.

Прихильники "вузької концепції" зводили трудовий процес лише до юрисдикційної діяльності компетентних органів щодо вирішення трудових спорів і встановлення заходів юридичної відповідальності за невиконання трудових обов'язків, тобто - трудове процесуальне право взагалі не розглядали в якості самостійної галузі права [8, с.182; 10, с.40; 11, с.41; 12, с.74; 13, с.67-71].

Прихильники "широкої концепції" виходять за рамки традиційного підходу і пропонують включити в поняття трудового процесу не лише правозастосовчу діяльність, але й інші форми реалізації правових форм, а також правотворчість. Наприклад, Є.М. Акіпова включає в трудовий процес всю сферу індивідуального регулювання суспільно-трудогих відносин [14]. Вона та інші вчені на відміну від прихильників "вузької" концепції виділяють трудове процесуальне право в самостійну галузь права. Так, Л.О. Ніколаєва вже давно висловлювала думку про "поступове відгалуження трудового процесуального права від трудового і цивільно-процесуального права" [15, с.6]. Г. Чанишева теж притримується думки, що "в перспективі ... можна буде прогнозувати формування ще однієї частини - трудового процесуального права" [16, с.34].

Системний підхід до аналізу предмета, метода, механізму розгляду трудових спорів на сучасному етапі дозволить обґрунтувати самостійність трудового процесуального права з позицій як теорії, так і практики вирішення трудових спорів. Для цього є необхідні економічні, політичні,

правові підстави і фактори.

По-перше, потреба створення трудового процесуального права об'єктивно зумовлюється загальною тенденцією посилення правового захисту суб'єктивних трудових прав працівників. Без цієї галузі може порушитися єдиний порядок вирішення трудових спорів, а також відсутність самостійної процесуальної галузі права в області захисту трудових прав працівників і інтересів роботодавців, буде знижуватись ефективність дії процесуального механізму. Забезпечення трудових прав працівників на належному рівні вимагає формування якісно нового процесуального механізму, який би протидіяв зловживанням із боку роботодавців.

По-друге, сьогодні виникла необхідність розробки і прийняття нових процесуальних норм в області трудового законодавства, що викликається самим життям і об'єктивними потребами удосконалення правового механізму вирішення трудових спорів. Важливою юридичною гарантією, спрямованою на захист суб'єктивних прав працівників, є ст.44 Конституції України, де кожному працівнику гарантується право на захист його трудових прав, включаючи право на страйк, а ст.55 Конституції України - з використанням не заборонених законом способів. Зі змісту даного конституційного положення випливає наступне: по-перше, забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина є винятковою компетенцією України; по-друге, Конституція України вперше, поряд з матеріальними юридичними гарантіями, закріпила положення про необхідність розробки процесуальних способів забезпечення трудових прав працівників; по-третє, процесуальні способи повинні розроблятися на рівні кодифікованого нормативно-правового акта, тобто встановлювати єдині для всіх працівників праці процесуальні гарантії; по-четверте, необхідна розробка відповідного процесуального законодавства, який забезпечує реалізацію і захист трудових прав і обов'язків суб'єктів трудового права.

По-третє, створена могутня нормативна база, що регламентує порядок вирішення трудових спорів, а також система органів, що їх вирішує. Як основний недолік цієї системи слід зазначити відсутність професійних трудових судів, тому що сьогодні кінцевою інстанцією, яка вирішує трудові спори, є суди загальної юрисдикції.

По-четверте, процесуальне законодавство України необхідно привести у відповідність з міжнародними нормами. Слід зазначити, що в майбутньому є унікальна можливість зібрати всі нематеріальні норми в галузі трудового законодавства в одному нормативному юридичному акті - Трудовому процесуальному кодексі України. У свою чергу, російський учений П.А. Лаптев відзначив, що наявність чи відсутність особливого процесуального законодавства - це показник відповідності національного законодавства міжнародним правовим стандартам [17] (зокрема, стандартам забезпечення прав і свобод у сфері трудового права, приступності правового механізму, спрямованого на процесуальне забезпечення прав суб'єктів тру-

дових правовідносин).

На думку В.М. Жуйкова, прийняття Трудового процесуального кодексу значно розширить процесуальні гарантії захисту трудових прав працівників і буде протидіяти зловживанням з боку роботодавців [18, с.23].

Отже, варто погодитися з думкою, яка висловлена у юридичній літературі, про необхідність розробки Трудового процесуального кодексу України, тому що норми цивільно-процесуального законодавства виявляються непридатними для реалізації прав працівників. У зв'язку з недосконалістю процедури розгляду трудових спорів, у зміст Трудового процесуального кодексу необхідно включити норми, що закріплюють особливі процесуальні правила їх розгляду, механізми, способи і процедуру. Перспектива його прийняття дозволить побачити в майбутньому появу нової галузі трудового права - трудового процесуального права.

Процесуальне законодавство покликане забезпечити реалізацію трудових прав як окремих працівників, так і колективу працівників. Воно повинно вичерпно втілити в життя права й обов'язки, закріплені в матеріальних нормах трудового права, а також максимально повно сприяти реалізації можливостей, закріплених у цих нормах [19].

По-п'яте, значне зростання матеріально-правової бази правового регулювання трудових і тісно з ними пов'язаних суспільних відносин, значне відновлення діючого трудового законодавства повинні об'єктивно супроводжуватися збільшенням кількості і посиленням ролі нематеріальних норм трудового права, спрямованих на процесуальне забезпечення трудових прав працівників. Варто погодитися з думкою І.А. Галагана про те, що без процедурно-процесуальних матеріально-правових норм не можуть бути "підключені" до безпосереднього владо-організаційного впливу на вирішальних стадіях правового регулювання [4, с.37].

Тому саме зростання ролі не тільки матеріальних, але і нематеріальних норм, покликаних регламентувати діяльність органів з вирішення трудових спорів, також зумовили створення трудового процесуального права. Також необхідно підкреслити, що процедурні норми, які регламентують процедуру вирішення колективних трудових спорів, не входять у систему цивільно-процесуального права. З цього випливає, що наявність трудового процесуального права викликається самим життям і об'єктивними потребами удосконалення процесуального механізму забезпечення трудових прав працівників.

В той же час, як аргумент на користь створення трудового процесуального права можна відзначити й те, що в системі процесуального механізму важливу роль відіграють спеціалізовані органи нагляду і контролю за дотриманням норм трудового законодавства. Між ними і суб'єктами трудового права виникає безліч процесуальних відносин, що не входять у сферу дії цивільно-процесуального права.

Підсумовуючи, можна відзначити, що сьогодні намітилося два підходи до формування трудового процесу-

ального права. Перший – визнання необхідності формування трудового процесуального права як самостійної галузі права. Другий – заперечення самостійної галузі права, але за наявності в трудовому праві процедурно-процесуальних норм, які будуть впроваджені в зміст матеріально-правових. Автор даної статті, дотримуючись першого підходу, спробував привести найбільше актуальні аргументи на користь існування вже сьогодні самостійної галузі - *трудового процесуального права*, так як для структури сучасного права типовою можна вважати ситуацію, при якій конкретні правовідносини регулюються окремою галуззю права. Таке становище характеризує високий рівень спеціалізації правового регулювання. Сьогодні майже в усіх економічно розвинутих країнах трудове процесуальне право існує як самостійна галузь права. Використовуючи досвід зарубіжних країн, в Україні також було би доцільно виділити трудове процесуальне право в самостійну галузь права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Венедиктов В.С. Проблеми науки і практики трудового права України в сучасних умовах ринкової економіки // Актуальні проблеми науки трудового права в сучасних умовах ринкової економіки: Матеріали наук.-практ. конференції; м. Сімферополь, 19-20 травня 2003 р. –Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2003. –С.6-14.
2. Алексеев С.С. Общая теория права: В 2-х т. –М.: Юрид. лит., 1981. –Т.1. –359 с.
3. Маркс К., Энгельс Ф. Соч. –Т.1. –С.158.
4. Процессуальные нормы и отношения в советском праве (в «непроцессуальных» отраслях) /Науч. ред. И.А. Галаган. –Воронеж, 1985. –207 с.
5. Горшенев В.М., Дружков П.С. О системе процессуального права в советском государстве // Вопросы правоведения. –1970. –Вып.5. –С.18.
6. Бандурка А.М., Тищенко Н.М. Административный процесс: Учебник. –Харьков: Изд-во НУВД, 2001. –352 с.
7. Пашерстник А.Е. Теоретические вопросы кодификации общесоюзного законодательства о труде. –М., 1955. –231 с.
8. Процевский А.И. Предмет советского трудового права. –М.: Юрид. лит., 1979. –224 с.
9. Смолярчук В.И. Законодательство о трудовых спорах. –М., 1966. –228 с.
10. Голощапов С.А. Понятие, виды, причины, подведомственность трудовых споров: Учебное пособие. –М.: Изд-во ВЮЗИ, 1984. –Ч.1. –80 с.
11. Смирнов О.В. О сфере действия советского трудового права // Проблемы трудового права и права социального обеспечения. –М., 1975. –282 с.
12. Ставцева А.И. Порядок рассмотрения трудовых споров. –М., 1960. –126 с.
13. Шпагин А.Е. Понятие и содержание трудового юридического процесса // Правоведение. –1989. –№ 5. –С.67-71.

14. Акопова Е.М. Совершенствование процесса применения норм трудового права // Советское государство и право. –1988. -№ 4. –С.58-66.

15. Николаева Л.А. Защита трудовых прав рабочих и служащих: Автореф. дис... докт. юрид. наук: 12.00.05. -М., 1974. –22 с.

16. Чанишева Г. Теоретичні проблеми правового регулювання колективних трудових відносин в сучасних умовах // Право України. –2000. -№ 8. –С. 31-34, 37.

17. Лагтев П.А. Стандарты Совета Европы и правовая система Российской Федерации // Журнал российского права. –1997. -№ 5. –С.3-8.

18. Жуйков В.М. Судебная защита прав граждан и юридических лиц – М., 1997. –286 с.

19. Маврин С.П. Управление трудом: теоретико-правовые аспекты. – СПб., 1991. –42 с.

Надійшла до редколегії 12.12.2003

КУЗНИЧЕНКО О.В. СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЗДАНИЯ ТРУДОВОГО ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАИНЫ

Обосновываются предложения по выделению трудового процессуального права в самостоятельную область права.

***

KUZNICHENKO O.V. MODERN PROBLEMS OF CREATION OF THE UKRAINE LABOR PROCEDURAL LAW

Offers on allocation of a labor procedural law in independent area of the law are proved.

P.V. МАВЛІХАНОВА

Макіївський економіко-правовий університет

УДК 334.761

УМОВИ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЧИХ КООПЕРАТИВІВ

Досліджуються проблеми становлення і розвитку кооперативних правовідносин.

Сучасний розвиток українського суспільства характеризується різноманітністю форм підприємницької діяльності, зростає інтерес до промислової кооперації. Це обумовлює необхідність дослідження її соціально-економічних умов, зокрема, умов та феномену кооперативного руху в Україні. До цього різноманітні аспекти кооперації досліджувались у колишньому СРСР такими авторами, як В.І. Семчик, М.І. Туган-Барановський, Г.Ф. Шершеневич, та іншими. В сучасній Україні таких досліджень на тлі новітнього законодавства практично немає. Тому за такої ситуації видається слушним звернутись до його витоків.

Кооперативний рух отримав широке поширення і розвиток більш 150 років назад в європейських державах із різними, перш за все, ринкового характеру чи, так званими ліберальними, економічними, політичними і соціальними системами, релігійними поглядами й ідеологією. Хоча, як вказав Г.Ф. Шершеневич, артілі, як різновид кооперативів і чисто російське явище, без всякого зовнішнього правового регулювання існували давно. Це були артілі рибаків, звіроловів, ключників, теслярів. Вони відкрива-

лись на звичаях і засновувались на особистій праці їх членів як внеску в артілі, і існували недовго. В той же час існували артілі, що були розраховані на менш-більш тривалий час із значною кількістю членів (декілька сотень) і крім особистої праці передбачали майнові внески. Такі артілі були виробничі, столярні, слюсарні, а потім біржові, дрягільські, купорні [1, с.283].

Власне в Росії артілі отримали своє нормативне урегулювання спочатку в Цеховому статуті 1799 р., де вперше дано легальне визначення артілі. Трудовою артіллю визнавалось товариство, створене для ведення певних робіт чи промислів, а також для відправлення служб і посад, особистою працею учасників, за спільний рахунок і з круговою їх порукою. Характерними ознаками таких артілей були: а) товариські засади, зміна особистого складу артільників, необмеженість їх кількості; б) постійна зміна складочного капіталу, можливість його зростання при вступі нових членів і зменшенні в разі виходу членів і вилученні ними зарахованих на них сум; в) мета трудової артілі – виконання певних робіт чи здійснення промислів; г) кругова порука, обов'язок членів артілі відповідати за